

הבלוז של הכוהן הגדול

התפילות של לאונרד כהן ב"ספר רחמים" מגלות את אוצר ההגות היהודי שלו, אבל הן אינן פונות החוצה, אל אלוהים, אלא אל תוכו. ובוזה הוא דווקא מתגלה כמתרגל זן מיומן איתן בולוקן

לאונרד כהן. פצע בולע פצע צילום: דניאל צ'צ'יק

ספר רחמים

לאונרד כהן. תירגם מאנגלית: דורון ב' כהן. הוצאת כרמל, 142 עמודים, 74 שקלים

את המלים הנפוצות בכתביו של לאונרד כהן היא "מבוכה" כה" (bewilderment). צריך אומץ להכריז על מבוכה שכזאת. הרי אשליה רווחת היא כי תפקידם של איש הרוח או של האמן הוא בהסרת המבוכה: עליו להבהיר, להסביר, לפרט, לחשוף. מה לנו משורר המעיד פעם אחר פעם על מבוכתו? מה לנו ולתדהמתו הספק מרירה ספק משועשעת? מה הטעם בשיר שהוא תמימה כואבת, עמוקה ופרטית? נדמה כי בעיני כהן, הטעם בכל אלה הוא רב מאוד. וזה גם טעמו הבולט של המעשה האמנותי.

כהן כותב שירה שיש בה כנות, מבודחת ורצינית גם יחד, ובמיוחד כשנוגע הדבר למצוקות הלב. מבוכתו אינה תרה אחר פתרון, אינה נותרת כמכשלה שיש להתגבר עליה, אלא היא נחשפת כאמת חיה שיש להיוודע אל שלל מופעיה. נראה כי מכאוביו של כהן אינם מבקשים רק חוכמה, אלא גם רחמים וחסד. בדומה למלוח תיו של ר' יהודה הלוי: "אָנָה אֶמְצָאךָ? מְקוֹמְךָ נֶעְלָה וְנֶעְלָם! וְאָנָה לֹא אֶמְצָאךָ? כְּבוֹדְךָ מָלֵא עוֹלָם!" ייתכן שבדיוק מבוכה כזאת מולידה שיר כתפילה.

המהדורה העברית ל"ספר רחמים" מאת כהן, שרואה אור בימים אלה בתרגומו המרשים והרגיש של דורון ב' כהן, מציגה את הולדת תפילותיו של המשורר מתוך מבוכתו. התרגום היפה מחדש את כהן בשפה כאילו שכתב בה מתחילה, משיב לעברית ביטויים שנלקחו במקורם מן התנ"ך והברית החדשה. על כך נוספים גם ביאוריו הרבים של דורון ב' כהן, בפרקי הנספח, שמשמשים "מורה נבוכים" לשירי התפילה הנהדרים. בפרסום התרגום הנוכחי יש מן התנועה המשלימה: "ספר רחמים" הוא יצירה חשובה לא פחות מאשר "ספר הכמיהה" של כהן, שיתרגם קובי מידן ב-2006 (כנרת, זמורה ביתן). כהן פיתס את "ספר רחמים" ב-1984, בהגיון עוליגילי 50. היה זה ספרו העשירי לפני הפוגה ממושכת בפרסום ספרי שירה. הקורא העברי מתוודע אפוא אל כתביו המוקדמים יותר של כהן — ואולי אלה המבטאים ביתר שאת את הישגיו ענותו האמנותית והרוחנית על אוצר ההגות והביטויים של העולם היהודי. שירי התפילה הם מופת מבחיל של שילוב תחושות. אך זו בהלה מהופנטת — מוקסמת — שאינה מביאה לכדי סלידה. זו בהלתו של המאוהב, והיא נחשפת למשל ביופיה של השורה: "תבורך ברית האהבה בין מה שנסתרת ומה שמתגלה" (שיר 14), או בכנות העולה בפסוק: "רק כשהבדידות

הוא היא שלך אני יכול להעלות את ה"טא"י אל עבר רחמך" (שיר 9) ובנוכחותו המתמדת של הבלתי ניתן להכחשה: "דם שותה דם, פצע בולע פצע, צער מעצב צער, אכזריות עורכת חזרות של עצמה בחסות הלילה הבלתי נמדד של סבלנותך" (שיר 24). אכן, יש ב"ספר רחמים" מן ההודאה בתבוסה, אך בד בבד יש בו גם בשורת ההשלמה והרפואה. התבורסה וההשלמה הן מבין הכיוונים המנוגדים לכאורה שמאפיינים את שירתו של כהן. מלותיו מתארות את השניים הנצחיים — נושא התפילה ומושא התפילה, הפונה והנמען. ברוב המקרים אין אנו יודעים מה טיבה של הפנייה ומיהו (או מהו) בדיוק אותו נמען. תחניתו החיצונית, המילולית, של כהן אינה מוגבלת אל מרחבים אלה, אלא יכולה להיות מובנת גם כפנייה פנימה, אל מחוזות שמעבר לשפה. התפילה

מלותיו של כהן אינן מוגבלות למילולי וישיבתו של המתרגל אינה מוגבלת לישיבה. "שב על הכיסא הרקדן להגיח מכתפיק, חזה הרקדן מחזק חלצי הרקדן מחלציך"

שלו פנויה מפנים ומחוצ, מדיבור ומ"שתיקה. היא כישבת מדיטציית הון שהוא מתרגל זה שנים; מלותיו אינן מוגבלות למילולי וישיבתו של המתרגל אינה מוגבלת לישיבה. דוגמה טובה לכך היא שיר 26, שבו כותב כהן: "שב על הכיסא והייה דומם. הנח לכתפי הרקדן להגיח מכתפיק, חזה הרקדן מחזק, חלצי הרקדן מחלציך, (...) ומשתיתך הגרון שמשמיע קול, וממבוכתך שיר צלול שעל פיו נע הרקדן, והנח לו לשרת את אלוהים ביופי (...) באמצעות תרגיל כזה, אפילו אם מר יכול להליל את הבריאה, אפילו אם כבד יכול להתנדנן, ואדם כבד אחריות לרכך את לבו". התרגום מעביר יפה את כוחה של המלה Iet (להניח, לתת, לאפשר) שחוזרת על עצמה כמה פעמים בשיר. עד כמה דק ההבדל, אם אכן קיים בעיני כהן, בין דום לתנועה. ואכן, נדמה כי הדממה שהוא כותב עליה אינה נוגדת תנועה, אלא מאפשרת אותה. השתיקה שהוא מתאר במלותיו אינה נוגדת שירה אלא מולידה אותה. המבוכה שמופיעה באמביוולנטיות שכזאת אינה סופו של מבע יצירתי אלא השער אל שיר וריקוד. כהן מבשר על השלמה גדולה שנוצרת בדיוק מפני שהנוכח נותן לעצמו להיות במבוכה. הוא קד לה ושר אותה. כידוע, זיקת ניגודים מעין זו היא עיקרון מרכזי במסורת הקבלית-חסידית

שכהן מכיר היטב, וגם במסורת הזוֹנ־בור־דהיסטית, שלה הקדיש שנים רבות של אימון. ואכן, מלותיו מאפשרות הקבלה מסוימת בין דמותו של הנבוכך ובין דמותו של השרוי בתעתוע — הנבוכך — במחשבה הבודהיסטית. גורלו של תעתוע, יטענו חכמי הון, אינו שונה מגורלה של מבוכה. להפך: התעתוע העמוק ביותר הוא המחשבה כי ייתכן מצב הפנימי מכל תעתוע. יש לדעת את התעתוע — לדעת כי איננו יודעים. ידיעה זו אינה מכחישה את הבעיות, אלא משחררת את האדם מבלעי דיותה. באותו אופן, הנבוכך שמכיר כהן בוכתו הוא זה שיכול לכתוב עליה שיר התרגום הנוכחי הוא הישג יפה לדורון ב' כהן, שאחראי על כמה מהתרגומים החשובים מהספרות היפנית בשנים האחרונות. כמו בתרגומו מיפנית, גם הפעם סגנונו המדויק מצליח להעביר בצורה מרשימה את התחושה שעולה בקריאת כתבי המקור. סגנונו של לאונרד כהן מובחן כמו תבלין שאי אפשר לטעות בו, והתרגום עושה צדק לא רק עם הכתוב כי גם עם תחושת הכתוב: המצלול והקצב, האפילה והמתיקות הרכה.

Book of Mercy/ Leonard Cohen

איתן בולוקן הוא מרצה בחוג ללימודי מזרח אסיה באוניברסיטת תל אביב, בעל הבלוג "יושב וכותב"